

ДАВЛАТ ХАВФСИЗЛИК СТРАТЕГИЯСИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШ АСОСЛАРИ

Маматова Эъзола Мусо қизи

Аннотация. Давлат хавфсизлик стратегияси – бу давлатнинг хавфсизлик соҳасидаги асосий устуворликлари ва мақсадларини белгилайдиган ҳужжат. Тарихий жиҳатдан бундай стратегиялар ўзгарувчан геосиёсий ва иқтисодий шароитларга, шунингдек, давлат дуч келган таҳдидларга жавобан ишлаб чиқилган. Ушбу мақолада биз давлат хавфсизлик стратегиясининг тарихини, унинг қадимги даврларда пайдо бўлишидан тортиб, бундай ҳужжатларни ишлаб чиқишнинг замонавий ёндашувлари, хавфсизлик стратегиясини ишлаб чиқишнинг асосий босқичларини ва уларнинг давлат сиёсатида таъсиригача қўриб чиқамиз. Шунингдек, ушбу мақолада хавфсизлик стратегиясини ишлаб чиқишнинг асосий таркибий қисмлари ва тамойилларини, шунингдек, замонавий дунёда бундай ҳужжатларнинг ролини муҳокама қиламиз.

Калит сўзлар: хавфсизлик стратегияси, таҳдидлар, “совуқ уруш”, миллий хавфсизлик, киберҳужум, ҳукмат ва халқ билан мулоқот.

Хавфсизлик стратегияси давлат хавфсизлигини таъминлаш ва унинг ҳудудий яхлитлигини сақлаш борасидаги асосий фаолиятини белгилаб берувчи муҳим ҳужжатдир. У мавжуд таҳдидларни таҳлил қилиш ва уларнинг олдини олиш, минималлаштиришга қаратилган стратегик чора-тадбирларни аниқлаш учун ишлаб чиқилган.

Хавфсизлик стратегиясининг тарихи XX асрнинг иккинчи ярмида, иккинчи жаҳон уруши тугагандан сўнг, мамлакатлар ўзларининг хавфсизлик стратегияларини ишлаб чиқиш зарурлигини тан олишни бошлаган пайтдан бошланади. Бу вақтда дунё икки қарама-қарши блокга бўлинган эди – АҚШ ва унинг иттифоқчилари, СССР ва “Варшава шартномаси”¹ мамлакатлари. Қуролланиш пойгаси, мафкуравий қарама-қаршилик ва бошқа омиллар халқлар тинчлиги ва хавфсизлигига таҳдид солди.

1950 йилда Президент Гарри Трумен томонидан тақдим этилган “Миллий хавфсизликни стратегик режалаштириш” (“Strategic Planning in the National

¹ Варшава шартномаси – 1955 йил АҚШ ва НАТОга қарши СССР бошчилигида социалистик лагерга кирувчи давлатлар (ГДР, Полша, Чехословакия, Венгрия, Болгария ва Руминия) томонидан тузилган ҳарбий блок.

Security”)² деб номланувчи ҳужжат АҚШ миллий хавфсизлик стратегиясини ишлаб чиқиш тарихида алоҳида ўрин тутди. Ушбу ҳужжат келажагдаги хавфсизлик стратегияларини ишлаб чиқиш учун бошланғич нуқта бўлди ва АҚШ миллий хавфсизлигининг асосий мақсад ва тамойилларини белгилаб берди³.

СССРда миллий хавфсизлик стратегияси ҳам ҳукумат сиёсатининг ажралмас қисми эди. Бироқ, совет тизимининг ёпиқ табиати туфайли ривожланиш жараёни ва хавфсизлик стратегияси билан боғлиқ асосий ҳужжатлар ҳақида кам маълумот кенг жамоатчиликка мавжуд.

Давлат хавфсизлик стратегиясини ишлаб чиқишда муҳим босқич “совуқ уруш”нинг тугаши ва 1991 йилда Совет Иттифоқининг қулаши бўлди. Бу тарихий воқеа таҳдидларнинг ўзгаришига олиб келди ва кўплаб мамлакатларнинг хавфсизлик стратегияларини қайта кўриб чиқишни талаб қилди. Шу билан бирга, ахборот технологияларининг ривожланиши ва глобаллашув миллий хавфсизликка янги таҳдид ва хавфларни келтириб чиқарди. Давлат хавфсизлик стратегияси ҳозирда кўплаб давлатлар фаолиятининг ажралмас қисми ҳисобланади. У терроризм, киберҳужумлар, фуқаролик тўқнашувлари ва бошқалар каби ўзгарувчан таҳдидларни ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқилган. Давлат хавфсизлик стратегиясининг роли замонавий дунёнинг мураккаб ва ўзгарувчан шароитларида давлат ва фуқароларининг барқарорлиги, хавфсизлигини таъминлашдан иборат.

Давлат хавфсизлик стратегиясини ишлаб чиқиш кўплаб эксперт ва таҳлилчилар иштирокини талаб қилувчи мураккаб ва кўп қиррали жараёндир. Дастлаб стратегия, одатда, бир неча босқичлардан ўтади.

Биринчи қадам – мавжуд вазиятни таҳлил қилиш, мамлакат олдида турган таҳдид ва хавф-хатарларларни аниқлаш. Турли соҳа мутахассислари мамлакат хавфсизлигига таъсир этувчи асосий омилларни аниқлаш мақсадида тадқиқотлар олиб боради ва маълумотларни таҳлил қилади. Улар сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва ҳарбий муҳитни, шунингдек, халқаро муносабатларни ўрганадилар. Таҳлил қилиш учун статистик маълумотлар, эксперт баҳолашлари, моделлаштириш ва симуляция каби турли усуллар ва воситалар қўлланилади. Бу мутахассисларга мавжуд вазиятнинг объектив ҳолатини олиш, энг муҳим таҳдид

² Rudy de Leon. Harry Truman and the Politics of a National Security Strategy. Journal of American Progress, 2015. <https://www.americanprogress.org/article/harry-truman-and-the-politics-of-a-national-security-strategy/>

³ Trager F., Simone F. An Introduction to the Study of National Security // National Security and American Society: Theory, Process and Policy. Ed by Trager F., Kronenberg P. Lawrence: University of Kansas Press. 1973. P. 32-33.

ва муаммоларни аниқлаш имконини беради⁴.

Мавжуд вазиятни таҳлил қилгандан сўнг кейинги қадам **стратегик мақсад ва вазифаларни аниқлашдир**. Мутахассислар ва сиёсатчилар эришилиши керак бўлган давлат миллий хавфсизлик мақсадлари ва вазифаларини аниқлаш учун биргаликда ишлайди. Буларга давлат манфаатларини ҳимоя қилиш, ички барқарорликни таъминлаш, низолар ва терроризмнинг олдини олиш, ҳудудий яхлитликни сақлаш ва бошқалар киради. Стратегик мақсад ва вазифаларни белгилаш муҳим қадамдир, чунки улар келгусидаги ҳаракатлар йўналишини ва стратегияни амалга ошириш учун инвестиция қилинадиган ресурсларни белгилайди. Бу, шунингдек, саъй-ҳаракатларни хавфсизликнинг энг муҳим ва керакли соҳаларига қаратишга ёрдам беради⁵. Шу боис давлат хавфсизлик стратегиясини яратишнинг дастлабки қадамлари ҳозирги вазиятни таҳлил қилиш, стратегик мақсад ва вазифаларни белгилашдан иборат. Бу эса мамлакат хавфсизлигини таъминлаш бўйича фундаментал тамойиллар ва зарур қарорларни ишлаб чиқиш имконини беради.

Давлат хавфсизлик стратегияси миллий хавфсизликнинг асосий тамойиллари ва мақсадларини белгилаш учун давлат томонидан ишлаб чиқилган ҳужжатдир. Бундай стратегияга эҳтиёж мамлакат хавфсизлигига таъсир этувчи бир қатор омиллардан келиб чиқади. **Давлат хавфсизлик стратегиясига бўлган эҳтиёжни қўзғатувчи биринчи омил** замонавий глобал сиёсий вазиятнинг мураккаблиги ва ўзгарувчанлигидир. Глобаллашув, ахборот технологияларининг ривожланиши ва давлатлар ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг тезлашиши давлатдан адекват жавоб беришни талаб қилувчи янги чақириқ ва таҳдидларни келтириб чиқаради. Давлат хавфсизлик стратегиясисиз давлат эҳтимолий таҳдидларга тайёр бўлмайди ва ўз манфаатларини самарали ҳимоя қила олмайди⁶.

Иккинчи омил – устуворликларни ўзгартириш ва миллий хавфсизликка таҳдидлар. Доимий ижтимоий ва иқтисодий ривожланиш, шунингдек, янги таҳдидларнинг пайдо бўлиши шароитида миллий хавфсизлик стратегияси давлатга хавфсизликни таъминлаш бўйича фаолиятининг асосий йўналишлари ва устувор йўналишларини белгилаш имконини беради. Бу давлат ресурсларидан

⁴ Барабин В. Военно-политическая деятельность государства в системе национальной безопасности. М., 1997; Безопасность России и армии. М., 1997. – С. 71.

⁵ Антонов А. Б., Балашов В. Г. Основы обеспечения безопасности личности, общества и государства: Учебное пособие. М., 1996. – С. 43.

⁶ Егоров А. Г. О национальной безопасности и военно-политической стратегии государства // Социологические исследования. М., 1994, №3.

самарали фойдаланиш, куч-ғайратни энг муҳим вазифаларга қаратиш имконини беради⁷.

Учинчи омил – миллий хавфсизликни таъминлаш учун масъул бўлган турли органлар ва тузилмалар фаолиятини мувофиқлаштириш зарурати. Миллий хавфсизлик стратегияси ҳукумат, ҳарбий тузилмалар, ҳуқуқ-тартибот идоралари, разведка идоралари ва бошқалар каби хавфсизликнинг барча субъектлари ўртасида ўзаро ҳамкорлик ва мувофиқлаштириш учун асос бўлиб хизмат қилади. Бу хавфсизлик масалаларини ҳал қилишда ягона ёндашувни ва барча органлар ва тузилмалар томонидан мувофиқлаштирилган ҳаракатни таъминлайди.

Давлат миллий хавфсизлик стратегиясини ишлаб чиқиш мураккаб, кўп босқичли жараён бўлиб, стратегиянинг асосий тамойиллари ва мақсадларини белгилайди. Давлат хавфсизлик стратегияси давлат хавфсизлиги сиёсатини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш учун асос бўлади.

Стратегик мақсадларга эришиш учун давлат хавфсизлик стратегиясини амалга оширишда фойдаланиладиган ёндашувлар ва воситаларни танлаш зарур. Бу ҳарбий ва дипломатик чоралар, иқтисодий ва ижтимоий сиёсат, илмий ва технологик салоҳиятни ривожлантириш ва бошқа воситаларни ўз ичига олиши мумкин. Ёндашувлар ва воситаларни танлаш асосли бўлиши ҳамда хавф ва имкониятлар таҳлилига асосланган бўлиши керак. Улар таҳдид ва хавф-хатарларга адекват жавоб беришни таъминлаш учун самарали ва мослашувчан бўлиши керак.

Стратегик мақсадларни белгилаб, ёндашувлар ва воситаларни танлагандан сўнг, ушбу мақсадларга эришиш учун зарур бўлган аниқ қадамлар ва чоратадбирларни кўрсатадиган **ҳаракатлар режаси** ишлаб чиқилади.

Ҳаракат режаси реалистик ва ўзгарувчан шароит ва вазиятларга мос келиши учун мослашувчан бўлиши керак. У турли босқичлар ва муддатларни ўз ичига олиши, уларни амалга ошириш учун масъул шахслар ва ташкилотларни аниқлаши мумкин.

Стратегияни ишлаб чиқишнинг муҳим қисми – уни манфаатдор томонлар, масалан, ҳукумат вакиллари, экспертлар, жамоат ташкилотлари ва бошқалар билан муҳокама қилиш ва тасдиқлашдан иборат. Бу турли истиқболларни кўриб чиқиш имконини беради ва давлат миллий хавфсизлик стратегиясини амалга оширишда кенг қўллаб-қувватлаш ва иштирок этишни таъминлайди.

Давлат хавфсизлик стратегияси хавфсизлик соҳасидаги давлат фаолиятининг

⁷ Концепция “национальной безопасности” в современной американской политологии // Научно-аналитический обзор. М., 1994. – с. 55-57.

устувор йўналишларини белгилаб берувчи муҳим ҳужжатдир. Бироқ, вақт ўтиши билан давлат олдида турган шарт-шароитлар ва муаммолар ўзгариши мумкин, бу стратегияни янгилашни талаб қилади.

Давлат хавфсизлик стратегиясини янгилаш давлатнинг ҳаракатларини янги чақириқ ва таҳдидларга мослаштириш, шунингдек, хавфсизликни таъминлаш учун зарур бўлган устувор йўналишлар ва ресурсларни аниқлаш учун зарур. Бу жараён мавжуд вазиятни таҳлил қилиш, янги таҳдид ва муаммоларни аниқлаш, янги стратегик устуворликларни ишлаб чиқишни ўз ичига олади.

Давлат хавфсизлик стратегиясини янгилаш сабаблари қуйидагилардан иборат⁸:

- Ўзгарувчан геосиёсий шароит. Можаролар, кучлар мувозанатининг ўзгариши ёки янги иштирокчиларнинг пайдо бўлиши каби геосиёсий ўзгаришлар давлатнинг стратегик устувор йўналишлари ва фаолиятини қайта кўриб чиқишни талаб қилиши мумкин.
- Янги хавф-хатарлар ва таҳдидлар. Киберхужумлар, террористик таҳдидлар ёки глобал пандемия каби янги таҳдидларнинг пайдо бўлиши стратегияни мослаштириш ва янги хавфсизлик чораларини ишлаб чиқишни талаб қилади.
- Технологик ютуқлар. Сунъий интеллект ёки квант ҳисоблаш каби янги технологияларнинг ривожланиши янги имкониятлар ва таҳдидларни ҳисобга олиш учун стратегияни янгилашни талаб қилиши мумкин.
- Давлат шарт-шароитларини ўзгартириш. Мамлакат ичидаги сиёсий, иқтисодий ёки ижтимоий ўзгаришлар давлатнинг стратегик устувор йўналишлари ва фаолиятини қайта кўриб чиқишни талаб қилиши мумкин.

Давлат хавфсизлик стратегияси давлат ва фуқаролар хавфсизлигини таъминлашнинг муҳим воситасидир. Таҳдидлар тобора мураккаб ва хилма-хил бўлиб бораётган бугунги дунёда миллий хавфсизлик стратегияси доимо ривожланиб, янги воқеликларга мослашиши зарур. Келажакдаги давлат хавфсизлик стратегиялари қуйидаги омилларга боғланиб туради⁹:

1. Давлат хавфсизлик стратегиясининг келажаги янги технологиялардан фойдаланишга боғлиқ. Кибермаконда пайдо бўладиган таҳдидларнинг кучайиши билан замонавий кибермудофаа тизимларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш муҳим аҳамиятга эга. Таҳдидларни таҳлил қилиш ва башорат қилиш, шунингдек, разведка хизматларининг самарали ишлаши учун сунъий интеллектдан

⁸ А.В. Яшина. Концепции обеспечения национальной безопасности в демократических государствах: сравнительный анализ. диссертации на соискание ученой степени кандидата политических наук. Санкт-Петербург, 2013. – С. 77-80.

⁹ Е.В. Голованов. Новые стратегии обеспечения международной безопасности. <https://cyberleninka.ru/article/n/novye-strategii-obespecheniya-mezhdunarodnoy-bezopasnosti>

фойдаланиш ҳам ҳал қилувчи аҳамиятга эга.

2. Халқаро таҳдидлар кучайгани сари давлат хавфсизлик стратегиясининг келажаги давлатлар ўртасидаги янада чуқурроқ ва самарали ҳамкорликни ўз ичига олади. Бу ахборот алмашиш, терроризм ва бошқа таҳдидларга қарши курашиш бўйича ҳаракатларни мувофиқлаштириш, кўшма машғулотлар ва тренингларни ўз ичига олиши мумкин. Фақат ҳамкорлик орқали глобал таҳдидларни самарали бартараф этиш мумкин.

3. Келажакда давлат хавфсизлик стратегияси иқлим ўзгариши, миграция оқимлари, пандемия ва бошқалар каби глобал муаммоларни ҳисобга олиши керак. Бу ҳақиқатлар миллий хавфсизлик учун жиддий оқибатларга олиб келиши мумкин, шунинг учун стратегияда уларнинг олдини олиш ва бошқариш чоралари кўрилиши керак.

4. Келажакдаги давлат хавфсизлик стратегияси фуқаролик жамиятини фаол жалб қилиши керак. Фуқаролар хавфсизлик масалаларида фаол иштирок этадилар, шунинг учун стратегияни ишлаб чиқиш ва амалга оширишда уларнинг хабардорлиги ва иштирокини таъминлаш муҳим аҳамиятга эга. Бунга жамоатчилик муҳокамаларини ўтказиш, фикр ва ғоялар алмашинуви учун платформалар яратиш, фуқароларни ўзини ҳимоя қилиш кўникмаларига ўргатиш киради.

Хулоса сифатида айтиш мумкинки, мамлакатнинг давлат хавфсизлик стратегиясининг қабул қилиниши давлат ва унинг фуқаролари хавфсизлигини таъминлашда ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлган муҳим воқеадир. Ушбу стратегия миллий хавфсизликни таъминлашнинг устувор йўналишлари ва чоратадбирларини белгилаш, шунингдек, уни таъминлаш учун масул бўлган барча субъектларнинг ҳаракатларини мувофиқлаштириш мақсадида ишлаб чиқилган. Миллий хавфсизлик стратегиясини ишлаб чиқиш жараёни, одатда, мавжуд вазият ва таҳдидларни таҳлил қилиш, юзага келиши мумкин бўлган хавф ва заифликларни баҳолаш, ҳал қилиниши керак бўлган мақсад ва вазифаларни белгилашни ўз ичига олади. Стратегияни ишлаб чиқишнинг муҳим босқичлари орасида экспертлар ва жамоатчилик билан маслаҳатлашувлар, шунингдек, турли манфаатдор томонларнинг фикрларини ҳисобга олиш киради. Демак, давлат хавфсизлик стратегияси – умумқарор ва умумманфаатларни ўзида намоён этувчи дастурамалдир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Rudy de Leon. Harry Truman and the Politics of a National Security Strategy. Journal of American Progress, 2015. <https://www.americanprogress.org/article/harry-truman-and-the-politics-of-a-national-security-strategy/>
2. Trager F., Simone F. An Introduction to the Study of National Security // National Security and American Society: Theory, Process and Policy. Ed by Trager F., Kronenberg P. Lawrence: University of Kansas Press. 1973. – 244 p.
3. Барабин В. Военно-политическая деятельность государства в системе национальной безопасности. М., 1997; Безопасность России и армии. М., 1997. – 304 с.
4. Антонов А. Б., Балашов В. Г. Основы обеспечения безопасности личности, общества и государства: Учебное пособие. М., 1996. – 277 с.
5. Егоров А. Г. О национальной безопасности и военно-политической стратегии государства // Социологические исследования. М., 1994, №3.
6. Концепция “национальной безопасности” в современной американской политологии // Научно-аналитический обзор. М., 1994. – 198 с.
7. А.В. Яшина. Концепции обеспечения национальной безопасности в демократических государствах: сравнительный анализ. диссертации на соискание ученой степени кандидата политических наук. Санкт-Петербург, 2013. – 205 с.
8. Е.В. Голованов. Новые стратегии обеспечения международной безопасности. <https://cyberleninka.ru/article/n/novye-strategii-obespecheniya-mezhdunarodnoy-bezopasnosti>